

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבו ע י

סוכות ושמחת תורה, תשס"ט
מספר 779

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

יוקשרו כולן אגודה אחת והן מכפרים אלו על אלו

וּלְקַחְתֶּם לָכֶם בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן פְּרִי עֵץ הָדָר כַּפֹּת תְּמָרִים וְעֵנָף עֵץ עֵבֶת וְעֶרְבֵי נַחַל וּשְׂמַחְתֶּם לִפְנֵי ה' אֱ-לֹהֵיכֶם שִׁבְעַת יָמִים... בְּשָׁנָה חֶקֶת עוֹלָם לְדוֹרֵיכֶם בַּחֲדָשׁ הַשְּׁבִיעִי תַחֲגוּ אֹתוֹ (ויק' כג:מ-מא).
הסיבה ללקיחת ארבעת המינים האלה מפורטת במדרש מפורסם זה (ויקרא רבה ל, יב):

פרי עץ הדר אלו ישראל, מה אתרוג זה יש בו טעם ויש בו ריח כך ישראל יש בהם בני אדם שיש בהם תורה ויש בהם מעשים טובים. כפות תמרים אלו ישראל, מה התמרה הזו יש בה טעם ואין בה ריח כך הם ישראל יש בהם בני אדם שיש בהם תורה ואין בהם מעשים טובים. וענף עץ עבות אלו ישראל, מה הדס זה יש בו ריח ואין בו טעם כך ישראל יש בהם בני אדם שיש בהם מעשים טובים ואין בהם תורה. וערבי נחל אלו ישראל, מה ערבה זו אין בה לא טעם ולא ריח כך הן ישראל יש בהן בני אדם שאין בהן לא תורה ולא מעשים טובים. ומה הקב"ה עושה להן, לאבדן אי איפשר, אלא אמ' הקב"ה יוקשרו כולן אגודה אחת והן מכפרים אלו על אלו, ואם עשיתם כך אותה שעה אני מתעלה, הה"ד הבונה בשמים מעלותיו (כלומר, "הבונה בשמים" מעלותו וְאֶגְדָּתוֹ עַל אֶרֶץ יִסְדָּה" [עמ' ט:ו] י"ח). ואימתו הוא מתעלה כשהן עושין אגודה אחת, שנאמר ואגודתו על ארץ יסדה (שם). לפיכך משה מזהיר את ישראל "ולקחתם לכם".

על דברי המדרש הזה הגיב הרמב"ם ואמר שדברי המדרש בכלל וגם מדרש זה אינם באים לפרש את פשוטו של הפסוק אלא על דרך השיר והמשל: "וזה שהם אצלם כדמות מליצת השיר, לא שהדבר ההוא הוא ענין הפסוק ההוא. אבל היא מליצת שיר נאה מאד. וסמך זה לפסוק על צד המשל השיר" (מורה הנבוכים ג, מג). לעומת גישה סימבולית זו לארבעת המינים, נתן הרמב"ם טעם כללי בלקיחתם וגם נימק מדוע נבחרו מינים אלו ולא אחרים – מתוך אפיון טבעם של גידולים אלו ונגישותם לעם בישראל (שם):

והנראה לי בארבעת מינים שבלולב, שהם שמחה בצאתם מן המדבר אשר היה לא מקום זרע ותאנה וגפן ורמון ומים אין לשתות אל מקום האילנות נותני פרי והנהרות. ולקח לזכרון זה הנאה שבפירות האדמה והטוב שבריחו והיפה שבעלין, והטוב שבעשבים ג"כ, ר"ל ערבי נחל. ואלו הארבעה מינים הם אשר קבצו שלשת הדברים האלה: האחד מהם רוב מציאותם בארץ ישראל בעת ההיא והיה כל אדם יכול למצאם; והענין השני טוב מראה ורעננות, ויש מהם טובים בריחם והם אתרוג והדס, אבל לולב וערבה אין להם ריח לא טוב ולא רע; והענין השלישי עמדם על לחותם ורעננותם בשבעה ימים, מה שאי אפשר זה באפרסקים ורמונים ובאספרגל ובאגס וכיוצא בהן.

הרעיון המדרשי שארבעת המינים באים לסמל את אחדות כל הקבוצות בעם ישראל, ובכלל זה את הקבוצה "שאינן בהן לא תורה ולא מעשים טובים", נשמע רעיון חביב ומתקבל, שהרי מי אינו חסיד של אחדות ישראל? אך על דרך האמת נשאל מדוע עלינו להתאחד עם אותם שאינן בהם לא תורה ולא מעשים טובים ולא לדחותם? ויתרה מזו, בבבלי כריתות (ו ע"ב) הובא:

א"ר חנא בר בזא א"ר שמעון חסידא: כל תענית שאין בה מפושעי ישראל אינה תענית, שהרי חלבנה ריחה רע (שנאמר בשמ' ל:לד: "וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה קַח לְךָ סַמִּים נְטָף... וְחֻלְבָּנָה סַמִּים וְלִבְנָה זָפָה בְּדַבְדֵּב יִהְיֶה", ומפרש רש"י שם: "וחלבנה – בושם שריחו רע וקורין לו גלבנא". י"ח), ומנאה הכתוב עם סממני קטרת.

כלומר לדעת ר' שמעון חסידא, שיתופם של פושעי ישראל בתעניתם של צדיקים וחסידים היא תנאי הכרחי לקבלת התענית. וכמובן גם כאן מתעוררת השאלה – מדוע?

מאמרו של ר' שמעון חסידא נתפרש מכמה זוויות. כיוון אחד בא ממקור מחשבת החסידות: סיבת שיתופם של הרשעים בתענית היא הרצון שעל ידי שיתופם עם כל הציבור – הצדיקים והחסידים, יתעוררו אף הרשעים לחזור למוטב. רעיון זה נלמד מסממני הקטורת:

אך עניין קטורת הוא תרגום של לשון קישור... והחשכות וההסתר הם פרי הפרוד משורשו שאין השורש מאיר בו, וממילא כאשר חזר ונקשר חבל הכוסף, אז מעט האור מדחה רב חושך... ואז יקל לבוא לתשובה ולהתקרב, ועל כן אפילו בעודנו מרוחק אפשר להצטרף לקטורת היינו להתקשר בעודנו שם. ולמשל מי שמושלך בבור עמוק שאי

אפשר לו לעלות מורידין לו חבל לתוך הבור וכאשר נקשר בחבל אז יש לו עליה על ידי החבל, וע"כ לא נקל בעינינו לצרף עמנו באגודת תעניותינו ותפילותינו את פושעי ישראל, אך אם רוצים עכ"פ להצטרף עמנו, כי על ידי זה הם מתקשרים בכנסת ישראל, היינו אף שעדיין עומדים מרחוק מכל מקום ע"י רצונם להתקשר מתקשרים בכלל ישראל, ואז רוח טהרה עוברת בהם ומעוררתם לתשובה.¹

כיוון אחר לחלוטין האיר המהר"ל שביאר שהתענית מסמלת את כניעתנו לפני הקב"ה, ומשום כך כאשר הפושעים שכביכול אינם נתונים למרותו של הקב"ה משתתפים עמנו בתענית, הרי הם משקפים את הכניעה יותר מהצדיקים, וכך נמצאו אלו מסייעים לכשרים ולצדיקים שבישראל שתתקבל תעניתם ("גור אריה" לשמ' ל: לד): ואין ההכנעה ממי שהוא כבר קרוב אליו כמו הצדיקים, ולכן אין הצדיקים מביאים הרחמים, אבל הרשע מביא הרחמים, כי כאשר הוא רחוק מן הש"י ההכנעה הוא יותר, שאין לך הכנעה רק כאשר שונאו מכניע מפניו וזה מביא רחמים, ולכן כל תענית שאין בו ממושעי ישראל שבו ראוי להכנעה.

אם לפי הדעה הראשונה השיתוף והאחדות באים לעזור לפושעים שבישראל ולנסות לרומם אותם, הרי לפי השקפת המהר"ל הדברים מוקצנים הרבה יותר: **באמצעות השיתוף, הפושעים הם המסייעים לישרים ולצדיקים שבישראל, ולא להפך.**

אם נחיל יסודות אלה על לקיחת ארבעת המינים בסוכות, נראה שגם כאן מבטא המדרש את הרעיון שיש לאגד יחד את אותם שאין בהם לא תורה ולא מעשים טובים, גם מתוך האמונה שעל ידי שאנו מאוגדים יש תקווה שגם פושעי ישראל ישנו את דרכם, וגם כדי לעורר את רחמי הקב"ה ביתר שאת על כלל ישראל.

יסודות אלה נראה לי להחילם גם על הלכה אחרת מהלכות הסוכות. נאמר במשנה: "אתרוג... של ערלה פסול" (סוכה ג, ה). הסיבה מובאת בבבלי: "לפי שאין בה היתר אכילה" (סוכה לה ע"א), ומפרש שם רש"י: "ורחמנא אמר: לכם – הראוי לכם בכל דרכי הנאתו". כלומר תנאי לכשרות האתרוג הוא היותו ראוי לאכילה, ואם אין הוא ראוי לאכילה, אין יכולים לקיים בו מצוות ארבעת המינים.

בעל "מגן אברהם"² דן בדין אתרוג שמחמת עצמו הוא ראוי לאכילה, אלא שבלע איסור (כגון שנפל האתרוג לתוך חלב רותח שנאסר³) ואסור באכילה מחמת הבליעה. והשאלה היא, האם אתרוג כזה פסול או כשר? שאלה זו נדונה בספרי האחרונים, ויש הפוסלים ויש המתירים.

נראה לי לתמוך בהלכה המתירה את האתרוג הזה גם בצד הרעיוני: האתרוג נפסל רק אם הוא אסור באכילה מצד עצמו, מפני שהוא מסמל את הצדיק, ולכן לא ייתכן שיהיה במהותו פסול מצד עצמו. אבל אם האתרוג מצד עצמו מותר באכילה, אלא שרק נאסר מצד הבליעה, הרי הוא משול לאותו צדיק המחובר לחברה על כל גוונה, המוכן לרדת ולפעול בתוך החברה גם במחיר של פגיעה מסוימת בטירתו. אתרוג כזה כשר לקיום המצווה מפני שזה הסמל והרעיון של האתרוג הבא עם ארבעת המינים, שהרי לא לעצמו הוא עומד אלא יבוא באגודה עם כלל ישראל, אף עם אותם "שאינן בהן לא תורה ולא מעשים טובים".

ההבדל בין צדיק לצדיק מבוטא בדברים משמו של הבעש"ט על "צדיק פתמך פתמך פתמך פתמך פתמך פתמך פתמך" (תה' צב: יג): התמר שהוא נושא פרי משול לצדיק המעורב בין הבריות, ואילו הארו הוא רם ונישא, אך הוא עץ סרק שאינו נותן פירות, משל לצדיק שאינו חולק עם הבריות את חכמתו ואת תורתו. ובשם הרבי מקוצק ידוע המשל על הרבי המתעטף בחורף בפרווה לעומת הרבי המסיק את החדר: הראשון רוצה להחם את עצמו בלבד, ואילו השני רוצה להחם גם לאחרים.

הנה כי כן, ארבעת המינים הם סמל לאגודה ולאחדות מתוך ש"הן מכפרים אלו על אלו" – כל קבוצה משתתפת בעלייה של כלל ישראל ובכפרתם.

הרב ד"ר יעקב ח' חרל"פ
המרכז ללימודי יסוד ביהדות

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע.

הדף מופיע באינטרנט באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת: <http://www.biu.ac.il/JH/Parasha>.

כדי להצטרף לרשימת המנויים בדואר האלקטרוני על דף פרשת השבוע, יש לפנות לכתובת: listserv@vm.biu.ac.il. אין לכתוב נושא למכתב. יש לכתוב שורה אחת בלבד, בגוף המכתב: `parasha-l first-name lastname` כאשר `first-name` ו-`last-name` הינם השם הפרטי ושם המשפחה של השולח.

¹ שם משמאל, בראשית, תולדות (תרעו, עמ' רפה) ד"ה "ונראה".

² בשו"ע אורח חיים, תרמט, סע"ק כ.

³ ראו משנה ברורה, שם, סע"ק מה.